

Чи скоро завершиться в Україні пошук своєї ідентичності?

Рецензія кафедри української філософії та культури на монографію В.Д.Литвинова «Україна в пошуках своєї ідентичності. XVI – початок XVII століття. Історико-філософський нарис». – К.: Наукова думка, 2008. – 440 с.

Питання риторичне, якщо зважити на те, що цей пошук розпочався ще майже 500 років тому. Як намагалися розв'язувати цю проблему наші пращури йдеться у монографії Володимира Литвинова **«Україна в пошуках своєї ідентичності. XVI – початок XVII століття. Історико-філософський нарис»**. – К.: Наукова думка, 2008. Наприкінці 2012 року з'явився ще й англomовний варіант цієї книги: **Ukraine: Seeking Its Identity. The 16th – Early 17th Centuries. Historical and Philosophical Essay**. – К.: Akadempriodyka, 2012. – 440 p. Переклала на англійську мову Ольга Загородня.

Монографія є наслідком осмислення великої за обсягом і складної за змістом літератури – значною мірою першоджерел іноземного походження, які стосуються XVI – початку XVII ст. Сьогоднішній стан вивчення емпіричного матеріалу та теоретичних напрацювань з конкретних питань дав змогу авторові узагальнити оцінку окремих аспектів духовної культури України XVI ст. з історико-філософської точки зору і схарактеризувати не тільки погляди окремих наших мислителів, але й виявити тенденції та ідейні угруповання, яких Володимир Литвинов нараховує чотири: православно-консервативне (уособлюване переважно Іваном Вишенським), утравістичне (представлене діячами братств та Острозького культурно-освітнього осередку), унійне (очолюване Іпатієм Потієм) і ренесансно-гуманістичне (чільним представником якого був Станіслав Оріховський). У межах останнього розвивалася західноєвропейська версія ренесансно-гуманістичної культури. Аналіз цих духовних течій у тогочасній Україні дозволив відстежити тривалий процес становлення вітчизняної ранньомодерної культури і філософської думки. Характеристика цих течій передбачала розгляд поглядів їх представників на проблеми Бога, людини, природи, історії, держави і права, міжконфесійних відносин тощо. Погляди мислителів, які належали до різних угруповань не завжди були полярними на ті чи ті аспекти духовного життя і культури України, але різниця все ж була, – що й дало можливість проаналізувати їх окремо.

Задекларовану у вступі думку про обрання Україною вже в XVI ст. європейського вектору розвитку в цілому автором доведено. Виявляється, що із 4-х ідейних угруповань лише одне, тяжіло до зближення зі Сходом, розуміючи, щоправда, не Росію, а Візантію. Мова йде про православних консерваторів. В історичному плані кожне відіграло свою роль в нашій історії і залишило свій неповторний і неоднозначний слід.

Православні консерватори – це ті мислителі, духовна заскнілість яких світоглядне й засаднично починає оформлюватись саме в XVI ст. Вони перебувають цієї пори, як і суспільство загалом, у процесі складного пошуку духовних орієнтирів для нації, яка щойно почала набувати ознак структурованої спільноти. При цьому вони обстоюють ідею максимальної замкнутості української культури, акцентують увагу на протиставленні візантійсько-києво-руської культури та західно-європейської. Разом з цим, сприяючи оновленню православної релігії та української церкви, вони, подібно до голландських анабаптистів і антитринітаріїв, обґрунтовують погляд на саме буття людини, що здійснюється через самозаглиблення, споглядання, аскетизм і самовдосконалення, які розглядаються як засіб боротьби за духовне відродження людини, духовне єднання українського народу в ім'я захисту віри предків. Яскравим і найбільш колоритним представником цього напрямку в колі українських мислителів був Іван Вишенський.

Що стосується **утраквістів**, то у їхніх творах вперше процес розвитку філософської думки в Україні почав виразно набувати форми руху «між протилежностями і через протилежності до синтези» (Д. Чижевський). Цей рух протилежностей в українській філософській культурі зазначеного періоду найяскравіше проявився у формі боротьби двох полярних течій, які сформувалися і протистояли в межах одного етико-гуманістичного напрямку. З одного боку, це аскетично-споглядальна течія, яка базувалася на філософії візантійського ісихазму і проповідувала гуманістичні принципи раннього християнства, з іншого – ренесансно-гуманістична течія, представники якої стояли на засадах європейського раціоналізму і проголошували ідеали християнського гуманізму епохи Відродження і Реформації. Утраквістичний напрям, в межах якого було сформовано комплекс ренесансно-гуманістичних і реформаційних ідей, був наслідком переосмислення відповідних західних течій на вітчизняному ґрунті.

Столітні **унійні** перемовини православної і католицької церков завершилися Берестейською унією. При цьому прихильникам унії в Україні вдалося домогтися значних поступок від католиків. Але реально стався розкол української православної церкви з усіма негативними

наслідками. Втім, у перспективі, коли українська православна церква була брутально підпорядкована московському патріархату, уніатська церква стала ефективним захисником української ідентичності та інтересів українського люду. Що стосується антропологічних уявлень, то уніати стояли переважно на позиціях ренесансно-гуманістичного антропоцентризму, згідно з яким людина є центром Всесвіту і найвищою метою всіх подій, що відбуваються у світі. Підкорившись Римові канонічно, православна ієрархія зберегла в непорушності традиційну східну обрядовість. Тим самим вона вчинила виклик наступові польського латинського католицизму, на корогвах якого було написано: через культурну й церковну латинізацію до ополячення. В унії, як писав І.Франко, «вже по самому її становищу, посередньому між Сходом і Заходом, лежали задатки розвою і поступу. Не цураючись традицій греко-руських, унія відчиняла наростіж двері для впливів західних на нашу суспільність, впливів безпосередніх і багатших, ніж се досі було можливе».

Першими в часі серед українських мислителів XVI ст., які значливо виявили свою ідейну сутність і голосно заявили світу про свою українську ідентичність, були **ренесансні гуманісти**, які залишили по собі значну, але ще недостатньо вивчену спадщину. Тому осанна автора представникам цього у групування не здається перебільшенням. На жаль, вони майже всі згодом розчинилися в «польському морі». Мова йде, як уже зазначалося, про так звану «католицьку Русь», передусім молодь, що вчилася в закордонних університетах. Для них характерною була, передусім переорієнтація від богопізнання до пізнання природи і людини, від теоцентризму до антропоцентризму, визнання самоцінності людини, звеличення її достоїнства і творчих можливостей. Довгий час побутувала думка, що гуманізм в Україні представлений лише окремими елементами і тенденціями. Це тому, що філософію розглядали окремо, у відриві від інших форм культури. Але коли до філософії підійти як до включеної в певну систему духовної і матеріальної культури, то в ній, як писала В.М.Нічик, просвітаються такі численні вияви гуманізму, які при ізольованому підході не помічались. І тоді стане ясно, що українська культура, яка включає не лише філософію, а й літературу, й історію, і живопис, і музику, й архітектуру, в яких гуманізм виявився більш потужно і яскраво, пройшла в своєму розвитку етап гуманізму.

Наявність в українському суспільстві XVI ст. щонайменше чотирьох ідейних напрямів, плюралізм мислення у всіх сферах духовного життя, безкомпромісна полеміка і можливість відстоювання своїх наукових та релігійних переконань є яскравим свідченням демократизму

і європейськості України (на відміну від московської азійщини). Це сприяло також появі Острозького науково-освітнього центру та Києво-Могилянської колегії/академії. Згадані колізії не стали безплідними і в зародженні національної самосвідомості українського народу, – свідченням чого стала переможна національно-визвольна війна українського народу першої половини XVI ст.

Україномовний варіант монографії Володимира Литвинова опертий на величезну джерельну базу, значною мірою латиномовну, введену автором вперше в науковий обіг і осмислену, переконливо засвідчує, що навіть в період бездержавності, український народ дбав про загальноєвропейські цінності в царині культури взагалі, і розвивав історико-філософські аспекти, зокрема. Що ж до англomовного варіанту, то він допоможе зарубіжному читачеві краще зрозуміти український світ і закономірність появи великої європейської держави УКРАЇНА в кінці XX століття, яка твердо і послідовно відстоює західний вектор.

Насамкінець зазначимо, що автором монографії є знаний науковець – доктор філософських наук, провідний науковий співробітник Інституту філософії НАН України імені Г.С.Сковороди – Володимир Литвинов. Його науковий доробок значний і багатогранний. Саме йому, передусім, завдячуємо появі нового напрямку в історії української філософії – **ренесансний гуманізм (XV – XVI ст.)**, який зайняв належне місце в програмах і підручниках для студентів вишів.

Завідувач кафедри української
філософії та культури
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

проф. М. Ю. Русин